

Małgorzata Jaskowska

KSIĄŻKI ELEKTRONICZNE – ZABEZPIECZANIE PRAW AUTORSKICH A PRAWA UŻYTKOWNIKÓW

[E-BOOKS – THE COPYRIGHT PROTECTION AND THE USERS' RIGHTS]

Abstrakt: Zabezpieczanie praw autorskich książek elektronicznych wspomaga technologia DRM – *Digital Rights Management*. Działanie DRM ogranicza prawa użytkowników, do jakich są przyzwyczajeni w obcowaniu z książkami drukowanymi. Jest to przyczyną niezadowolającego zainteresowania książkami elektronicznymi. Stowarzyszenia reprezentujące uczestników rynku książki wysuwają postulaty w zakresie pożądanym przez użytkowników cech DRM. Omówiono je, opierając się na dokumentach stowarzyszeń.

DOSTĘP – DRM – KSIĄŻKA ELEKTRONICZNA – PRAWA UŻYTKOWNIKÓW – ZABEZPIECZANIE PRAW AUTORSKICH

Abstract: The copyrights on electronic books are protected by Digital Rights Management technology. DRM limits the rights of the users. It is the reason of an unsatisfying interest for electronic books. Associations representing stakeholders of the e-book market articulate postulates concerning features of DRM desirable by users. Author discusses them basing on white papers of associations.

ACCESS – DIGITAL RIGHTS MANAGEMENT – DRM – E-BOOK – USERS RIGHTS

*

* *

Formy dostępu do książek elektronicznych

Terminem e-książki (e-books) określa się zarówno teksty utrwalone w postaci elektronicznych dokumentów, a rozpowszechniane w trybie online lub na nośnikach przemiesz-

czalnych, jak i samo tzw. dedykowane urządzenie do jego odtwarzania. W tekście zajmują się książką elektroniczną w pierwszym znaczeniu, rozpowszechnianą w trybie online.

Książki elektroniczne są rozpowszechniane na nośnikach: płytach CD i dyskiecie, ale ich dystrybucja na szerszą skalę, podobnie jak filmów i nagrań dźwiękowych, jest związana również z Internetem [*Reading in the New...* 2000, dok. elektr.]. W środowisku cyfrowym widoczne są próby udostępniania nowoczesnych form książki, dalekie od fizycznych i konceptualnych odniesień do książek papierowych, czyli takie, które wykorzystują to środowisko do udoskonalenia tej formy przekazu, uwzględniają interakcję czytelnika (*multimedia books, hypermedia books, cyberbooks*). Popularność próbuje zdobyć też inna elektroniczna forma książki, odwołująca się do przyzwyczajzeń czytelników przy lekturze książek drukowanych (*page turner books, scrolling books, portable books*) [Crestani i in. 2006], choć niektórzy autorzy twierdzą, że taka książka nie jest wyzwaniem dla technologii komputerowej [Górska 2005].

Otóż właśnie e-book, jako wyróżniony z hipertekstowej zawartości Internetu plik lub zbiór plików możliwych do pobrania przez użytkowników, zawierający utwór odtwarzany na wybranym urządzeniu elektronicznym, jest przedmiotem tego artykułu. Te książki elektroniczne są odtwarzane na komputerach, dedykowanych czytnikach (np. Sony Reader) oraz innych urządzeniach przenośnych: odtwarzaczach iPod, palmtopach, ostatnio także telefonach komórkowych, wyposażonych w aplikacje do ich odczytu.

Założeniem jest dążenie do połączenia walorów książek tradycyjnych i technologii komputerowej. Tradycyjny układ i zawartość książki są tu zachowane (okładka, strona tytułowa, spis treści, bibliografia). Elektroniczna postać dokumentu pozwala też na typową dla książek drukowanych możliwość personalizacji: nanoszenia notatek, uwag, przypisów, podkreśleń, zaznaczania stron. Dodatkowo natomiast technologia wzbogaca dokument elektroniczny o możliwość nawigacji i wyszukiwania.

Ponad pięćdziesiąt lat tradycja książki drukowanej stanowi wyzwanie dla jej elektronicznej wersji pod względem: prostoty obsługi, trwałości (pomimo podatności na uszkodzenia), standaryzacji rozmiarów i przystępności [Fidler 1998, dok. elektr.]. Można ją wypożyczać, darować, kupować i kserować fragmenty. Pomimo niewątpliwych zalet i optymistycznych prognoz analityków, e-książki nie zrewolucjonizowały jeszcze rynku książki.

Pierwszym powodem opóźnienia tego rozwoju była rywalizacja kilkunastu producentów oprogramowania o dominację. Obecnie funkcjonują trzy najbardziej popularne: pdf, lit i pdb, lecz jedną z przeszkód w upowszechnieniu się tej formy udostępniania jest zabezpieczanie praw autorskich, ograniczające prawa użytkowników. Książki elektroniczne udostępniane są, sprzedawane bądź wypożyczane w Internecie w: darmowych kolekcjach (np. Project Gutenberg), w bibliotekach, księgarniach (np. Amazon), na stronach producentów oprogramowania e-książek (np. Adobe, Microsoft, Qvadis) i autorów. Pomijając pierwszą z wymienionych form (kiedy to udostępnia się bez ograniczeń książki, których prawa autorskie wygasły lub zostały подарowane przez autorów), w pozostałych – w sytuacji wypożyczeń bądź kupna książki – dostęp do niej jest zabezpieczany.

W bibliotekach wypożyczanie książek elektronicznych wspomagane jest technologią, która znalazła zastosowanie przy udostępnianiu zawartości naukowych baz danych (licencja). Książka jest czytana online z komputerów, zidentyfikowanych przez numer IP lub po pobraniu jej w postaci pliku, przestaje być możliwa do odczytu po upływie czasu, na jaki została wypożyczona. Oprogramowanie nie pozwala na udostępnienie jednocześnie większej liczby egzemplarzy, niż przewiduje licencja zawarta między właścicielem praw a biblioteką [Boutsioucis 2006, dok. elektr.].

Najwięcej przeszkód w rozwoju tego rynku, związanych z prawami autorskimi, piętrzy się natomiast przed handlem książką elektroniczną.

Zabezpieczanie praw autorów książek elektronicznych

Łatwość kopiowania, a następnie nielegalnego rozpowszechniania utworów, opublikowanych w wersji cyfrowej, powszechna wśród użytkowników Internetu, dotyczy także książek. Zabezpieczenia pierwszej komercyjnie rozpowszechnianej w cyberprzestrzeni powieści Stephena Kinga *The Plant* zostały złamane w ciągu 48 godzin po jej opublikowaniu. Stąd konieczność jak najlepszej ochrony utworów tak publikowanych. Skutkuje ona jednak ograniczeniami praw użytkowników, którzy utwory te nabyli i wykorzystują legalnie.

Współczesne rozwiązania w zakresie technologicznych metod zabezpieczania praw autorskich dokumentów udostępnionych w formie cyfrowej określane są mianem Digital Rights Management [dalej: DRM]. Są to systemy zabezpieczeń, mające przeciwdziałać używaniu danych cyfrowych w sposób sprzeczny z zamiarem ich wydawców i chronić prawa autorskie twórców plików muzycznych, filmów, oprogramowania, ale też czasopism i książek elektronicznych. Ich zastosowanie powoduje, że kontrola zostaje przesunięta z posiadaczy i użytkowników na właściciela praw autorskich lub jego reprezentanta [Jakubowski 2004]. Dostępne obecnie technologie DRM to: systemy identyfikacji (np. Digital Object Identifier), języki definiowania uprawnień (np. Extensible Rights Markup Language), formaty (np. pdf, lit, pdb) oraz definiowanie ograniczeń na poziomie tworzenia pliku (np. Adobe, Intertrust, Microsoft) [*Digital Rights...*, ESC/ISSS 2003, dok. elektr.]. Systemy DRM są na razie niedoskonałe. Są podatne na atak, gdyż jednorazowe złamanie zabezpieczeń umożliwia dostęp do utworu wszystkim zainteresowanym. Jednak technologia DRM sprzyja bardziej właścicielom praw autorskich niż użytkownikom.

Główne założenie DRM to uniemożliwienie tworzenia nielegalnych kopii utworów. Odbywa się to przede wszystkim poprzez przypisanie e-książki jako elektronicznego dokumentu do jednego komputera, zidentyfikowanego przez IP. Przez wbudowanie w dokument zabezpieczeń i uprawnień można udaremnić przeniesienie treści dokumentu do innych komputerów i programów, zezwolić na otwarcie dokumentu określoną liczbę razy lub do określonej daty, w pełni kontrolować wydruk dokumentu (zabronić, pozwolić na wydruk pewnej liczby kopii, fragmentów bądź całości, pozwolić na druk przez pewien okres), zarządzać subskrypcjami serii dokumentów oraz znakować poszczególne kopie dokumentów, przeznaczone dla konkretnych odbiorców [*Digital Rights...*, AAP 2000, dok. elektr.].

Oczekiwania wydawców i właścicieli praw autorskich w stosunku do DRM są jednak jeszcze większe. Powinny zapewnić zabezpieczenie książek elektronicznych przed kradzieżą poprzez zintegrowane kanały, łańcuchy dystrybucji oraz integralność utworów z metadanymi, zawierającymi informacje o autorach i właścicielach praw autorskich. Powinny też zabezpieczać dokumenty przed usuwaniem i zmianami.

Ograniczając prawa użytkowników w znacznie większym stopniu, niż czyni to prawo autorskie, technologia ta może stać się sposobem monopolizacji dostępu do informacji. System DRM zakłada, że wszystko, co nie zostało dozwolone, jest zabronione. Prawo autorskie stanowi jednak, że wolno wszystko, co nie zostało zabronione. Tak więc system DRM może ograniczyć: legalne tworzenie kopii zapasowych, konwersję dokumentów na własny użytek, np. z CD do przenośnego odtwarzacza, dostęp do treści dokumentu, potrzebny do syntezy mowy dla niewidomych użytkowników itp. [Gienas 2005]. Użytkownik, zaopatrując się w elektroniczną książkę, otrzymuje tzw. *electronic package*, w którym zapisano prawa i ograniczenia przyszłego właściciela w korzystaniu z dokumentu [*Reading in the New...* 2000, dok. elektr.]. Choć treści książki drukowanej i elektronicznej mogą być te same, to obydwie stanowią odmienną kategorię produktu. Kupno książki drukowanej daje zdecydowanie większe poczucie własności.

Oczekiwania uczestników rynku e-książki w zakresie DRM

Środowiska związane z publikacjami elektronicznymi, od autorów, przez wydawców, do użytkowników, stosownie do swoich potrzeb, mają zróżnicowane wymagania i postulaty odnośnie do DRM. Jednak ograniczenia, będące skutkiem wykorzystywania przez wydawców DRM, bywają najbardziej frustrujące dla użytkowników. Wydawcy są świadomi, że rozwój rynku książek elektronicznych, a tym samym pozyskanie części rynku tradycyjnych (drukowanych) książek, zależy od zadowolenia użytkowników i konkurencyjności książek elektronicznych w stosunku do drukowanych. Jako że klienci są wręcz nazywani *missing player* w dyskusji nad DRM, opracowano kilka raportów z udziałem ich opinii. Posługuję się w tym artykule wyłącznie oficjalnymi dokumentami stowarzyszeń, reprezentujących wymienione grupy uczestników rynku książek elektronicznych. Są to: Association of American Publishers w imieniu wydawców; American Association for the Advancement of Science w imieniu autorów prac naukowych oraz American Library Association i International Digital Publishing Forum w imieniu użytkowników. Cechy, postulowane w wymienionych dokumentach, mają służyć poprawie jakości kolejnych wersji DRM.

Dostępne obecnie systemy DRM wymagają, z punktu widzenia użytkowników, udoskonalenia w rejonach dystrybucji, użytkowania i zarządzania.

Odbiorcy powinni posiadać dostęp do informacji o książkach elektronicznych przez publiczne i bezpłatne katalogi uniwersalne i dzięki metadanym, umożliwiającym ich wyszukiwanie. Analogicznie do źródeł informacji o książkach publikowanych drukiem katalogi takie powinny zapewniać dostęp do tytułów w teraźniejszości i w przyszłości. Wymagana jest spójność umożliwiająca pobieranie e-booków, z uwzględnieniem bezpieczeństwa

transakcji i prywatności klientów. Powinni oni być powiadamiani o ograniczeniach, związanych z prawami autorskimi, przed zakupem książki.

DRM powinien umożliwiać pozyskiwanie książek elektronicznych we wszystkich formach, jakie występują w obiegu książki drukowanej, a więc: kupno książki (w tym używanej), możliwość subskrypcji i odsprzedaży. DRM powinien zapewniać możliwość wypożyczenia instytucjonalnego, połączonego ze zwrotem książki do biblioteki, i transferu własnych książek do innych użytkowników, jak: pożyczanie, darowanie, przekazywanie lub ofiarowanie książek bibliotekom.

Konieczne jest dostosowywanie cen do poszczególnych nabywców (np. niższa cena dla użytku edukacyjnego). Ceny powinny być też uzależnione od tego, czy książka może być kopiowana i/lub drukowana. Powinna być umożliwiona paleta opłat: za użytkowanie jej określoną liczbę razy, za nielimitowane użycie, za subskrypcję serii, za wykupienie licencji na kolejny okres, licencji na dostęp określonego typu (np. bez prawa druku) oraz za rozszerzenie prawa do używania dokumentu (np. o prawo do wydruku pewnej liczby kopii). Należy unikać znaczących kosztów dodatkowych, które zniechęciłyby użytkowników do nabywania i czytania książek elektronicznych.

DRM musi zapewniać kompatybilność PC z komputerami typu macintosh, możliwość przenoszenia książek z jednego urządzenia na drugie (np. z komputera stacjonarnego do czytnika e-book lub laptopa) oraz zdolność do współpracy różnych formatów i różnych czytników.

Klienci książek elektronicznych chcą również, by e-książki były dostępne dla ludzi niewidomych i amatorów audioksiążek przez automatyczny syntezytor mowy.

Klienci chcą też korzystać z zalet e-książek jako typowych dokumentów cyfrowych: móc edytować teksty, kopiować i przenosić ich fragmenty, tworzyć zakładki i robić notatki. Dotyczy to też zarządzania dokumentami elektronicznymi: tworzenia *backup*, przywracania pierwotnej wersji, instalowania, odinstalowania lub usunięcia, a także możliwości tworzenia osobistych bibliotek książek elektronicznych [*What Consumers...* 2003, dok. elektr.; IDPF 2006, dok. elektr.].

Brak takich rozwiązań jest jedną z przyczyn niewspółmiernie niskiego – w stosunku do oczekiwań wydawców – zainteresowania użytkowników książkami elektronicznymi.

Wnioski

Dostępne współcześnie techniczne rozwiązania w zakresie DRM ograniczają prawa najważniejszej grupy uczestników rynku książek elektronicznych – czytelników, skutecznie zmniejszając zainteresowanie tą formą publikacji. Analiza pożądanых cech DRM w zakresie książek elektronicznych, zamieszczona w raportach stowarzyszeń reprezentujących wydawców, autorów i czytelników, pozwala stwierdzić, że jedynie takie rozwiązania DRM, które będą chronić prawa autorskie, nie ograniczając praw użytkowników bardziej niż prawo autorskie, umożliwią rozwój rynku e-książek. Wyróżniki takich rozwiązań DRM można podzielić na dwie grupy.

Pierwsza, tzw. *Business Model Features*, odzwierciedla interesy właścicieli praw autorskich. Są wśród nich wymagania dotyczące:

- kontroli (szyfrowanie, transmisja, numeracja, metadane umożliwiające wyszukiwanie);
- infrastruktury bezpieczeństwa (trwałość dokumentów, ochrona prywatności klientów);
- form płatności (udostępnianie darmowe, płatne za oglądanie, za użytkowanie, za składniki całości, oparte na subskrypcji, opłata czasowa, oparta na limicie, różne opłaty dla różnych użytkowników, różnych czytników, dodawanie nowych warunków płatności).

Druga grupa cech (*Content Rights Features*) reprezentuje oczekiwania czytelników. Są to:

- możliwość wszechstronnej dystrybucji (kupno i odsprzedaż, wypożyczanie prywatne i instytucjonalne, darowanie);
- użytkowanie (kopie osobiste, druk całości bądź części dzieła);
- zarządzanie (tworzenie *backup*, usuwanie, przywracanie, zmiana czytników).

Wykorzystane źródła i opracowania

- Bohn, Ph., dok. elektr. (2005). eBooks – The stony road to success and the role of DRM. http://www.in-dicare.org/tiki-read_article.php?articleId=127 [odczyt: 02.01.2006].
- Boutsoucis, P., dok. elektr. (2006). Czas zmian w usługach dostarczania literatury: elektroniczne dokumenty dla nauki i przemysłu w German National Library of Science and Technology w Hanowerze. [W:] E-włączenie czy e-wyobcowanie? Red. M. Kocójowa. Kraków: IINiB UJ (e-Publikacje Instytutu IINiB UJ; 2 [CD-ROM]).
- Coyle, K., dok. elektr. (2003). E-Books: It's About Evolution, Not Revolution. <http://www.library-journal.com/article/CA323334.html> [odczyt: 02.01.2006].
- Crestani, F.; M. Landoni; M. Melucci (2006). Appearance and functionality of electronic books. *International Journal of Digital Libraries* Vol. 6 (2), p. 192–209.
- Digital Rights Management: Final Report, dok. elektr. (2003). European Standards Committee, Information Society Standardization System [ESC/ISSS]. <http://europa.eu.int/comm/enterprise/ict/policy/doc/drm.pdf> [odczyt: 02.01.2006].
- Digital Rights Management for E-books: Publisher Requirements, dok. elektr. (2000). Association of American Publishers [AAP]. <http://www.publishers.org/digital/drm.pdf> [odczyt: 02.01.2006].
- Fidler, R.F., dok. elektr. (1998). Electronic Books: A Good Idea Waiting For the Right Technology. <http://www.futureprint.kent.edu/acrobat/fidler02.pdf> [odczyt: 02.01.2006].
- Gienas, K. (2004). Informacja zbyt dobrze chroniona. *Internet* nr 3, s. 58–59.
- Gienas, K. (2005). Użytek dla e-konsumentów. *Computerworld* nr 10, s. 28–29.
- Górska, M. (2005). Książka elektroniczna – przyszłość i perspektywy. [W:] Oblicza kultury książki: prace i studia z bibliologii i informacji naukowej. Red. M. Komza i in. Wrocław: Wydaw. Uniw. Wrocławskiego, s. 11–28.
- International Digital Publishing Forum [IDPF]. <http://www.idpf.org/> [odczyt: 24.02.2006].
- Jakubowski, R. (2004). Elektroniczne dokumenty pod nadzorem. *Computerworld* nr 10, s. 26.
- Lake, S.E.L. (2003). Electronic Books for the 21st Century. *Library Media Connection* Vol. 3, p. 53–55.
- Nahotko, M. (2003). Przyszłość książki w świecie cyfrowym. *Studia Ekonomiczno-Społeczne WSB w Radomiu* T. 3/4, s. 75–91.

- Reading in the New Millennium. A Bright Future for eBook Publishing: Facilitated Open Standards, dok. elektr. (2000). Andersen Consulting, Association of American Publishers. <http://www.publishers.org> [odczyt: 24.03.2003].
- Seizing the moment Scientists' authorship rights in the digital age: Report of a Study by the American Association for the Advancement of Science, dok. elektr. (2002). Ed. M.S. Frankel. <http://www.aaas.org/spp/sfrl/projects/epub/finalrept.html> [odczyt: 02.01.2006].
- What Consumers Want in Digital Rights Management, dok. elektr. (2003). Association of American Publishers, American Library Association. <http://www.publishers.org/press/pdf/DRMWhitePaper.pdf> [odczyt: 02.01.2006].